

Zbyt jednak rozległy zakres omawianej konferencji, poświęconej dwu nader szerokim zagadnieniom — osadniczym i gospodarczym — z których każde mogłoby stanowić temat kilku kolejnych tego typu spotkań, a w związku z tym nader rozstrzelony wachlarz zagadnień przedstawianych przez poszczególnych referentów, nie ułatwiał organizatorom tematycznego usystematyzowania całości programu. Ostatecznie został on uporządkowany poprzez przyjęcie ram chronologicznych i zakresu terytorialnego; praktycznie ograniczono się do obszaru kultury łużyckiej i rejonów z nią bezpośrednio sąsiadujących od południowego i północnego zachodu. Przy tej okazji przedstawiono również wyniki badań różnorodnych dyscyplin przyrodniczych, tak w zakresie problematyki ogólnej, jak i szczegółowej analizy materiałów z niektórych ostatnio rozpoznawanych obiektów archeologicznych.

Zatrzymamy się dłużej przy znacznej części przedstawionych referatów, mających ważne znaczenie tak metodyczne, jak i dla pogłębienia znajomości podobnej problematyki odnoszącej się do kultury łużyckiej na naszych ziemiach. Prezentowały one nie tylko aktualny stan badań, lecz zwłaszcza nowe spojrzenie na wiele istotnych zagadnień o ogólnym charakterze, a oparte były na najnowszych, często jeszcze nie publikowanych, wynikach badań terenowych.

Po powitaniu uczestników sympozjum przez dyrektora muzeum, doc. dr. B. Gramscha, referat wprowadzający w tematykę obrad pt. „Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft während der jüngeren Bronze- und der Hallstattzeit in Mitteleuropa als Forschungsproblem”, przedstawił bezpośredni organizator spotkania, dr D.-W. Buck (Poczdam). Stwierdził on, iż w zachodniej strefie kultury łużyckiej między Wartą a Łabą zarejestrowano dotąd ponad 1200 stanowisk uznawanych za osady oraz ponad 6500 obiektów sepulkralnych; istotnym jednak mankamentem jest ich niedostateczny stan rozpoznania oraz datowanie ogromnej ich części (wyjątek stanowią tu osiedla obronne). Autor przyjmuje, że w okresie halsztackim co najmniej 1/6 ogólnej liczby mieszkańców tych ziem przebywała w osiedlach obronnych. Poważna część tych ostatnich wykazuje ślady zniszczenia i spalenia wskutek walk zarówno wewnętrznych, jak i z powodu obcej ekspansji zbrojnej (m.in. grup z kulturą scytyjską). Wskazał on dalej na wysoki poziom produkcji specjalistycznej (w tym zwłaszcza brązowniczej) oraz oblicza kulturowego, szczególnie uchwytnych w fazie „grodowej”, przy czym spostrzeżenie to dotyczy nie tylko grupy białowickiej, lecz również współczesnego jej osadnictwa na terenie Śląska i Wielkopolski. W końcowej części wysunął on kilka postulatów badawczych, celem poddania ich pod dyskusję w trakcie tego spotkania.

Kolejno, prof. dr B. Hänsel (Berlin Zach.) w referacie „Migration, Infiltration und Integration im Süden der mitteleuropäischen Bronzezeit-Zivilisation” omówił kategorie dynamiki historycznej — migrację, infiltrację i integrację — oraz cechy wyróżniające powyższe zjawiska, dostrzegalne w późnej epoce brązu w południowych rejonach Bałkanów. Zwrócił on uwagę, że zjawiska te mogą być uchwytnie bezpośrednio lub pośrednio, albo też stanowić mogą tylko spekulację, wymagającą jednak odpowiedniego uzasadnienia. Dla udowodnienia przedstawianych przez siebie spostrzeżeń i wniosków wykorzystał wyjątkowo sugestywne rezultaty własnych badań w Kastanas koło Tessalonik (płn. Grecja) w zakresie stwierdzonych tam przemian osadniczych i kulturowych. Na podstawie analizy warstw 14 i 13 wielowarstwowego obiektu (typu „tell”), przypadających na przełom epoki brązu i epoki żelaza (XIII-XII w. p.n.e.), zwłaszcza zaś szczegółowej analizy materiału archeologicznego, zoologicznego, botanicznego itp., uzupełnionych ponadto obserwacjami geomorfologicznymi, badacz ten stwierdził fakt zmiany charakteru osadnictwa poprzez napływ nowej ludności. Wysłunięte przez niego spostrzeżenia natury metodycznej mają istotne znaczenie dla możliwości określania cech (elementów), uchwytnych w dostępnym materiale archeologicznym, a zezwalających na wysunięcie przypusz-

czenia o tego typu zmianie etnicznej (osadniczej) oraz charakterze i podstawach gospodarczych ludności obu wspomnianych faz osadniczych.

Wystąpienie doc. dr. E. Plesla (Praga) „Zu den Kulturverhältnissen in der Jungbronze- und der Hallstattzeit in Böhmen” poświęcone było omówieniu aktualnego stanu poznania stosunków kulturowo-etnicznych u schyłku epoki brązu i w okresie halsztackim na terenie Czech; szczególną uwagę zwrócono w nim zwłaszcza na kwestię przemian osadniczych i kulturowych, jakie miały miejsce na tym obszarze w ciągu VIII w. p.n.e. w momencie włączenia go w sferę protoceltycką. Autor tego wystąpienia wskazał na zaznaczający się w omawianym czasie wyraźny podział tego obszaru na dwie strefy, reprezentowane z jednej strony przez ugrupowania kultury pól popielnicowych (kultury knowiska i milawecka), w okresie późnohalsztackim zaś przez ugrupowania o charakterze protoceltyckim (ściślej mówiąc już wczesnoceltyckim), z drugiej — przez osadnictwo kultury łużyckiej, od HaC reprezentowane przez grupę śląsko-platenicką. W dalszym jednak ciągu nie zostało dotąd wyjaśnione ważne zagadnienie, czy występujące na tym obszarze od początku HaC osadnictwo protoceltyckie stanowiło kontynuację dotychczasowych miejscowych ugrupowań kultur pól popielnicowych, czy też miało miejsce przesunięcie z zachodu grup nowej ludności, które doprowadziło do istotnych zmian oblicza osadniczego i kulturowego tych ziem. Dostępne znaleziska zdają się raczej przemawiać za drugą z możliwości, przyjmowaną coraz powszechniej w literaturze przedmiotu.

Kolejny referat dr. T. Kemenczei'a (Budapeszt) „Zur Problematik der früh-eisenzeitlichen Siedlungsgeschichte Ostungarns”, poświęcony był kwestii dziejów osadnictwa w okresie halsztackim na obszarze Wielkiej Niziny Węgierskiej. Przedstawiono w nim przemiany kulturowe, mające miejsce na tym terenie od przelomu II i I tysiąclecia aż do pojawienia się w IV w. p.n.e. pierwszych grup celtyckich, dążąc zarazem do ustalenia charakteru, następstwa i datowania kolejnych faz rozwojowych. Szczególną uwagę referent poświęcił kwestii tzw. oddziaływań przedscytyjskich (zwanych też kimmeryjskimi), będących rezultatem albo przesunięcia w VIII-poł. VII w. p.n.e. plemion Kimmerów ze wschodu, lub tylko objęcia wschodnimi wpływami tej części Kotliny Karpackiej w zakresie kultury materialnej. Ważnym stwierdzeniem jest wykazanie faktu przeżywania się pojedynczych elementów tzw. przedscytyjskich, jeszcze w zespołach wczesnoscytyjskich, które pojawiają się na tym obszarze nieco później niż w obrębie Siedmiogrodu oraz w dorzeczu Cisy (pierwsza poł. VI w.), gdyż dopiero w połowie VI w. p.n.e.

Dalsze cztery referaty poświęcone były problematyce osadniczej kultury pól popielnicowych oraz regionalnym ugrupowaniom okresu halsztackiego (tzn. od HaC) na terenie Turyngii. Dr K. Peschel (Jena) w wystąpieniu „Höchsiedlungen Thüringens im Wandel von der Urnenfelderzeit zur Hallstattzeit” przedstawił ogólne uwagi, dotyczące zaznaczających się dla tego obszaru kilku faz rozwojowych, omawiając następnie tamtejsze osiedla wyżynne, przypadające na schyłek fazy pól popielnicowych oraz na okres późnohalsztacki. Referent posłużył się przykładem przede wszystkim trzech tego typu stanowisk — Steinsburg koło Römhild, Kr. Meiningen, Dohlenstein koło Kahla, Kr. Jena, oraz Hasenburg koło Haynrode, Kr. Worbis — będących zarazem reprezentatywnymi obiektami tego typu dla wyróżniających się wówczas na tym obszarze turyńskim różnych stref kulturowo-osadniczych. Wskazując na stwierdzony fakt ich zamieszkiwania w dwu fazach, w HaA2-HaB 2/3 oraz w HaD-LtA, przy wyraźnie zaznaczającej się faktycznej lub pozornej luce osadniczej, referent dokonał ogólnej analizy zagadnień osadniczych i kulturowych tej strefy, omawiając pokrótce charakter różnic, dostrzegalnych pomiędzy tamtejszymi ugrupowaniami regionalnymi oraz rozwój tych ostatnich w kontekście powiązań z sąsiadującymi obszarami, w tym zwłaszcza z osadnictwem kultury łużyckiej z terenu Saksonii.

Referat dr B. W. Bahna (Weimar) „Zur geographischen Lage hallstattzeitlicher Fundpunkte in Südhüringen” stanowił tematyczne uzupełnienie poprzedniego wystąpienia. Dotyczył on skomplikowanej sytuacji osadniczej strefy pogranicznej kilku grup kulturowych i był poświęcony m.in. rozważaniom nad kwestią geograficznego usytuowania obiektów osadniczych w obrębie Lasu Turyńskiego, zwłaszcza w kontekście występowania stref z glebami przydatnymi dla gospodarki rolnej. Wskazując na zaznaczające się różnice między osadnictwem fazy kultur pól popielnicowych (brak dotąd rozpoznanych osad) a fazy okresu późnohalsztackiego-wczesnolateńskiego po obu stronach tego pasma górskiego, autor referatu wskazał na konieczność uwzględnienia w studiach kulturowo-osadniczych tego rejonu dwu zjawisk: a — typowego dla przejść górskich usytuowania osiedli obronnych na szlakach prowadzących ze strefy południowoniemieckiej poprzez Las Turyński ku północy oraz b — położenia punktów osadniczych w stosunku do miejsc faktycznej lub hipotetycznej (dla omawianego odcinka czasu) eksploatacji surowców mineralnych w obrębie Lasu Turyńskiego. W pierwszym przypadku fakt ten znajduje potwierdzenie głównie w obecności długotrwałego osadnictwa z HaC-LtA. W odniesieniu do drugiego z omawianych zjawisk udało się stwierdzić, że w fazie „popielnicowej” w młodszej epoce brązu istniało silne i liczne osadnictwo, związane zwłaszcza z faktem eksploatacji złóż miedzi, lecz było reprezentowane wyłącznie przez obiekty sepulkralne przy całkowitym braku znajomości osad. Natomiast w okresie późnohalsztackim następuje wyraźne jego osłabienie, przy czym charakteryzowało się ono obecnością nielicznych obiektów obronnych, nieznanymi tam we wcześniejszym okresie.

Dr U. Lappe (Weimar) w referacie „Die Besiedlung Ostthüringens während der Urnenfelderzeit (Die Trannrodaer Gruppe — ihre Stellung zwischen Osterländischer und Dreitzscher Gruppe)” scharakteryzowała obraz osadnictwa kultury pól popielnicowych oraz okresu późnohalsztackiego we wschodniej Turyngii w świetle wyników najnowszych badań, wskazując na wyraźnie zaznaczającą się w kontekście dostępnego materiału lukę osadniczą (?) w ciągu HaB. Zarysowała w nim również charakter stosunków kulturowych na tym terenie i zjawisko wyraźnych powiązań z sąsiadującymi regionami, zwłaszcza w zakresie wzajemnych oddziaływań kulturowych.

Tę grupę referatów zakończyło wystąpienie dr K. Wagner (Weimar), poświęcone postulatом metodycznym wypływającym z przeprowadzonej przez autorkę analizy przemian osadniczych w wybranych regionach z dorzecza Unstruty.

Pierwszy dzień obrad zamknęły dwa referaty polskich uczestników spotkania. I tak prof dr M. Gedl (Kraków) w wystąpieniu „Die Siedlungsformen der Bronze- und Früheisenzeit in Südpolen” omówił różne formy kształtowania się osadnictwa ludności kultury łużyckiej w obrębie Śląska i Małopolski, m.in. w zależności od rozmaitych warunków fizjograficznych. W charakterze przykładów przytoczył wyniki badań osadniczych w obrębie lessowej Wyżyny Głubczyckiej, dalej na podmokłych i leśnych obszarach w dorzeczu Liswarty oraz w podgórskich rejonach Kotliny Dynowskiej na Przedgórzu Karpackim.

Duże zainteresowanie wzbudziła próba analizy osadnictwa kultury łużyckiej na lessach zachodniej Małopolski, dokonana w kontekście szczegółowo rozpatrzonych elementów fizjograficznych, którą przedstawił dr J. Rydzewski (Kraków) w referacie „Geographische Aspekte des spätbronzezeitlichen und früheisenzeitlichen Besiedlung im westlichen Kleinpolen (Lößgebiet)”. Spostrzeżenia jego, dotyczące charakteru i kształtowania się na tym obszarze osadnictwa od „trzcinickiego” poprzez „łużyckie”, mają istotne znaczenie dla badań osadniczych mikroregionalnych również w innych regionach omawianej kultury.

Obrady drugiego dnia (26 IV) zapoczątkował referat prof. dr. B. Gedigi (Wroc-

ław) pt. „Das Siedlungswesen der Lausitzer Kultur unter dem Aspekt der gesellschaftlichen Struktur und Differenzierung”, poświęcony kwestii osadnictwa na obszarze Śląska, rozpatrzonego tak w aspekcie kształtujących się struktur społeczno-gospodarczych, jak i zaznaczającego się, jednak stosunkowo słabo, zróżnicowania społecznego; szczególną uwagę zwrócono w nim na możliwości wyróżniania różnych jednostek struktury społecznej, jak i na zagadnienia terminologiczne. Rozważano zwłaszcza trafność posługiwania się pojęciami zaczerpniętymi z etnologii, jak: plemię, ród itp., którym to pojęciom towarzyszy cały kontekst kulturowy, trudny do uchwycenia w źródłach archeologicznych.

Natomiast językoznawca dr G. Schlimpert (Berlin) uwagi swe poświęcił przed-słowiańskim nazwom rzek na obszarze NRD; wystąpienie jego niestety tylko luźno związane było z prezentowaną na sympozjum problematyką epoki brązu i wczesnej epoki żelaza.

Obszerne spostrzeżenia odnoszące się do kwestii osadniczych i gospodarczych ludności grup sasko-łużyckiej oraz białowickiej zawarł dr D.-W. Buck w kolejnym swym referacie pt. „Siedlungswesen und sozialökonomische Verhältnisse bei den Stämmen der Sächsisch-Lausitzer/Billendorfer Gruppe”. Wskazując na fakt wykształcenia się większych stref osadniczych, obejmujących obszar 2000-3000 km² z wyróżniającymi się zespołami mikroregionalnymi (kilkanaście km²), stwierdził, że w okresie halstaćkim występujące w ich obrębie osadnictwo, związane z osiedlami obronnymi, tworzyło większe skupiska, zajmujące terytorium 100-150 km². Spostrzeżenia te są zbieżne z wynikami polskich badań (Z. Bukowski, B. Gediga, J. Ostoja-Zagórski), wskazując na paralelny rozwój osadniczy dużej części zachodniej strefy kultury łużyckiej. Buck, zwracając dalej uwagę na rolę i miejsce różnorodnych zajęć gospodarczych, dokonał w ramach rozpatrywanego przez siebie osadnictwa omawianej strefy kultury łużyckiej podziału na kilka faz, wykazujących zwłaszcza w zakresie osadniczym wyraźne różnice; objęły one trzy okresy: 1 — BC-HaA; 2 — HaA/B do HaD1; 3 — HaD2-LtA¹.

Dalsze dwa referaty stanowiły w pewnym sensie uzupełnienie poprzedniego wystąpienia. Dr H. Rösler (Potsdam) zaznajomił z dotychczasowymi odkryciami w Schöpsdorf, Kr. Hoyerswerda, na terenie ogromnej odkrywki węgla brunatnego, wskazując na fakt ujawniania przy tego typu pracach ratowniczych praktycznie wszystkich występujących w jej obrębie stanowisk archeologicznych. Natomiast prof dr W. Coblenz (Drezno) swój referat poświęcił kwestii osad otwartych i osiedli obronnych kultury łużyckiej oraz ich stosunku do współczesnych cmentarzysk na terenie Saksonii, zawierając w nim swe uwagi oparte na wieloletnich badaniach i obserwacjach terenowych.

Drugi dzień obrad zakończyła wycieczka, umożliwiająca uczestnikom zapoznanie się z osiedlem obronnym, tzw. Römerschanze koło Sacrow, w okolicach Poczdamu, a także z bogatymi zbiorami i ekspozycją w Museum für Ur- und Frühgeschichte w Poczdamie.

Obrady kolejnego dnia (26 IV) otworzył referat dr. J. Poulsena (Kopenhaga), który swą wypowiedź poświęcił gospodarce ludności Półwyspu Jutlandzkiego w epoce brązu. Dalsze wystąpienia dotyczyły wyników badań paleozoologicznych i paleobotanicznych. I tak prof dr T. Malinowski (Słupsk) w wystąpieniu „Zum Problem der Viehzüchtung bei der Bevölkerung der Pommerschen Kultur”, zajął się kwestią

¹ Uchwyczone przez niego zmiany są w ogólnych zarysach zbieżne z postulowanym przez Z. Bukowskiego podziałem rozwoju osadnictwa kultury łużyckiej na Śląsku, w Wielkopolsce i na Kujawach. Zob. Z. Bukowski, *Uwagi o problematyce osadnictwa kultury łużyckiej*, „Studia z dziejów osadnictwa”, t. 5: 1967, s. 115-116, gdzie przedstawiono charakterystykę tych faz.

charakteru, jak i znaczenia chowu zwierząt dla ludności kultury pomorskiej, wskazując zarówno na materiały, pochodzące z niewielu dotąd przebadanych osad otwartych, a zwłaszcza na liczne szczątki kości zwierzęcych w grobach tej ludności. Stwierdzono m.in., że szczątki te, występujące w obrębie ostatniej z wymienionych grup obiektów archeologicznych, nie mogą być jednak w pełni reprezentatywne — ze względu na możliwość odmienności jadła obrzędowego w stosunku do codziennego pożywienia — dla struktury wyżywienia ludności „pomorskiej”. Znaleźiska kości zwierzęcych z różnych stanowisk z obszaru NRD omówili dr C. Ambros (Praga) i dr L. Teichert (Poczdam), wyniki zaś szczegółowych badań palinologicznych przedstawił dr K. Kloss (Poczdam).

Na szczególne podkreślenie zasługują uwagi K.-D. Jägera (Halle) pt. „Grundwasserhältnisse in mitteleuropäischen Talauen während der späten Bronzezeit”, poświęcone paleohydrologii, zwłaszcza na obszarach w dorzeczu Odry i Łaby. Wynika z nich, iż uzyskane dotąd przez polskich badaczy podobne spostrzeżenia dla Wielkopolski, Kujaw i Mazur, potwierdzają fakt znacznych zmian klimatycznych (i związanych z nimi wyraźniejszych wahań w poziomie wód, zwłaszcza na terenach podmokłych i strefach jeziernych), uchwytnych na większym obszarze środkowej Europy u schyłku epoki brązu i we wczesnej epoce żelaza. Dwa dalsze wystąpienia, dr. V. Ložka (Praga) i dr. K. Goldmanna (Berlin Zach.), dotyczyły roli środowiska naturalnego dla osadnictwa wybranych regionów Nizy Środkowoeuropejskiego u schyłku epoki brązu.

W kolejnej grupie referatów (dr. T. Kovácsa z Budapesztu, prof. dr A. Jockenhövela z Frankfurtu n. Menem, dr J. Waldhausera z B. na, dr. R. Schulza z Poczdamu i dr. M. Fekete'a z Szombathely) zajęto się wybranymi problemami z zakresu metalurgii brązu w różnych regionach środkowoeuropejskich; przy tej okazji zaprezentowano materiały, związane z odkrytymi ostatnio pracowniami brązowniczymi. Na szczególną uwagę zasługuje konstrukcja referatu prof. dr. A. Jockenhövela („Metallverarbeitung in der Urnenfelderzeit Süddeutschlands”) i sposób przeprowadzonej w nim analizy. Referent zaprezentował model procesu wytwórczości w metalurgii brązu, a następnie rozważył, jakie archeologiczne ślady pozostawia każdy z jej etapów. Ilustrował to konkretnymi przykładami, które uznał za charakterystyczne dla tych etapów, a które znajdują odzwierciedlenie w dostępnym materiale archeologicznym.

Czwarty dzień konferencji (28 IV) wypełniła najpierw wycieczka naukowa, która pozwoliła na zapoznanie się uczestników z najważniejszymi obiektami z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza z rejonu położonego na południe od Poczdamu. Należały do nich: cmentarzysko kurhanowe i osiedle obronne w Falkenberg, Kr. Herzberg, oraz osiedla obronne w Kosilenzien, Kr. Bad Liebenwerda, i koło Malitschendorf, nad Czarną Elsterą.

Popołudniowe obrady poświęcone były kwestii znaczenia żelaza w najstarszej fazie jego użytkowania w środkowej Europie. Tej ogólnej, a nader ważnej problematyce poświęcony był referat doc. dr. R. Pleinera (Praga) pt. „Das Eisen in Europa während der Bronzezeit”², w którym omówiono ogólnie kierunki i datowanie

² Stanowił on nieco zmienioną i uzupełnioną wersję wykładu tego badacza, przedstawionego w odrębnym artykule. Zob. R. Pleiner, *Early Iron Metallurgy in Europe*, [w:] T. A. Wertime, J. D. Muhly (ed.), *The Coming in the Age of Iron*, New-Haven—London 1980, s. 375-415; tenże, *Die Wege des Eisens nach Europa*, [w:] H. Haefner, R. Pleiner (ed.), *Frühes Eisen in Europa. Acta des 3. Symposiums des «Comité pour la sidérurgie ancienne de l'UISPP»*, Schaffhausen u. Zürich, 24.-26. Oktober 1979 (*Festschrift W. A. Guyan zu seinem 70. Geburtstag*), Schaffhausen 1981, s. 115-128.

procesu rozszerzania się i znajomości obróbki oraz produkcji tego metalu na terenie Europy. Wydzielenie różniących się chronologicznie kierunków — tzw. azjatycko-balkańskiego, wschodniego (zwanego też kimmeryjskim) oraz zachodniego (tzw. grecko-celtyckiego), wskazuje na wyraźną strefowość omawianego tu procesu na obszarze europejskim.

Bardziej szczegółowe spostrzeżenia, związane z przedstawieniem procesu rozszerzania się znajomości żelaza oraz jego obróbki i produkcji na całym obszarze kultury lużyckiej, były przedmiotem referatu prof. dr. Z. Bukowskiego (Warszawa) „Der Verbreitungsprozeß der Eisenkenntnis im Raum der Lausitzer Kultur”³. Wyróżniono w nim cztery fazy, z których pierwsza (I) znalazła tylko pośrednie odbicie na omawianym obszarze. Trzy następne obejmują okresy: II faza — IX-VIII w. p.n.e., w której doszło do pojawienia się importów żelaznych lub bimetalicznych, faza III z VII-VI w. p.n.e. — import surowca i wyszkalanie się miejscowych ośrodków obróbki tego metalu, faza IV — VI-IV w. — powolne wypieranie brązu przez żelazo, wprowadzanie bardziej skomplikowanych technik obróbki oraz początki lokalnej produkcji opartej na złożach rud darniowych (limonit)⁴.

Żałować należy, że tej grupy referatów nie połączono na jednym posiedzeniu z referatami poświęconymi metalurgii brązu, co pozwoliło uzyskać w ten sposób zwarty blok tematyczny, poświęcony ogólnym aspektom szeroko pojmowanej metalurgii.

Posiedzenia ostatniego dnia obrad (29 IV) obejmowały dwie grupy referatów. W pierwszej z nich przedstawiono wyniki antropologicznych badań materiałów z cmentarzysk z epoki brązu w Radzowcach na Słowacji (dr V. Furmánek z Nitry i dr M. Stloukal z Pragi) oraz w Tornow, Kr. Calau, NRD (prof. dr H. Grimm z Berlina) — na których przykładzie referujący zajęli się zwłaszcza kwestiami demograficznymi oraz strukturą społeczną ich użytkowników. Uzupełnieniem tych wypowiedzi było wystąpienie dr. J. Jelinka (Brno), który również na podstawie cmentarzysk omówił ogólnie kwestię wierzeń społeczności Europy Środkowej u schyłku epoki brązu.

Druga grupa referatów wygłoszonych w tym dniu poświęcona była strefie nordyjskiej. I tak dr K. Kristiansen (Kopenhaga) w wystąpieniu „Kulturelle und gesellschaftliche Änderungen während der Bronzezeit Südkandinaviens” przedstawił tę sytuację w odniesieniu do Półwyspu Jutlandzkiego. Podobne uwagi, dotyczące obszaru między środkową Łabą a środkową Odrą, zawarte były w wypowiedzi dr. R. Breddina (Poczdam). Uzupełnienie ich stanowił referat dr. F. Horsta (Berlin) o wynikach badań cmentarzyska kurhanowego z Weitgendorf (NRD). Żałować należy, że w tej grupie referatów nie przedstawiono wspomnianego wystąpienia J. Poulsena, dotyczącego Jutlandii.

Na marginesie samego programu omawianego tu sympozjum oraz jego realizacji, prócz uwag zamieszczonych na wstępie niniejszego sprawozdania, podkreślić należy powtarzający się fakt nadmiernego przeładowania referatami, w stopniu uniemożliwiającym często, z braku czasu, odpowiednio wyczerpującą wymianę po-

³ Referat oparty został na obszernym opracowaniu tegoż autora. Zob. Z. Bukowski, *Najstarsze znaleziska przedmiotów żelaznych w środkowej Europie a początki metalurgii żelaza w kulturze lużyckiej w dorzeczu Odry i Wisły*, „Archeologia Polski”, t. 26: 1982, z. 2, s. 321-401.

⁴ Spostrzeżenia te znalazły odbicie w niezależnie przygotowanym opracowaniu D.-W. Bucka, *Zur Metallurgie bei den Stämmen der Billendorfer Gruppe*, „EAZ”, R. 22: 1981, nr 4, s. 657-667, dotyczącym grupy białowickiej. Uzyskane przez tego autora wyniki badań wskazują na paralelny rozwój obszarów po obu stronach dorzecza Odry i w międzyrzeczu Odry oraz Łaby.

głódów. Miało to niestety miejsce również w trakcie niniejszego sympozjum. Winno to być odpowiednią przestrożą dla przyszłych organizatorów podobnych spotkań naukowych, których realizacja polegać winna nie tylko na zapewnieniu możliwości przedstawienia poszczególnych referatów, lecz również i odpowiednich ram czasowych na dyskusję.

Na posiedzeniu podsumowującym wyniki poczdamskiego spotkania została poruszona jeszcze inna istotna kwestia. Obecni jednogłośnie zwrócili uwagę na konieczność kontynuowania w formie bardziej zorganizowanej (czasowo i tematycznie) tego typu spotkań roboczych. Na wniosek doc. dr. B. Gramscha postanowiono wystąpić do UISPP o uznanie międzynarodowego charakteru tej grupy spotkań oraz o powołanie pod auspicjami tejże Unii „Komisji do badań problematyki kultur pól popielnicowych w Europie”.

Z uwagi na zaznaczające się rozproszenie tematyczne ostatnio organizowanych konferencji tego typu, poświęconych różnorodnym aspektom kultury łużyckiej, a także ze względu na powtarzanie się w zbyt jednak ograniczonym zakresie tej samej problematyki zaznacza się pilna konieczność odpowiedniego zaplanowania tematów najbliższych spotkań, obejmujących różne aspekty zagadnień, związanych z omawianą kulturą, rozpatrywanych na tle współczesnych, innych ugrupowań kulturowych, zwłaszcza kultur pól popielnicowych oraz kręgu nordyjskiego. Przyjęto następujące propozycje:

a — w 1984 r. IHKM PAN zorganizuje w Polsce konferencję, poświęconą tematyce — „Kultura łużycka — jej definicja oraz wewnętrzne zróżnicowanie”;

b — w 1985 r. kolejną konferencję zorganizuje w Czechosłowacji Instytut Archeologii CSRS w Pradze, przy czym będzie ona dotyczyła stosunku kultury łużyckiej do środkowodunajskich ugrupowań pól popielnicowych;

c — w 1986 r. Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie w Berlinie będzie gospodarzem spotkania, którego tematyka ustalona zostanie w terminie późniejszym.

Niezależnie od tego dyrektor Seminar für Ur- und Frühgeschichte przy Uniwersytecie w Berlinie Zachodnim, prof. dr B. Hänsel, planuje w 1985 lub 1986 r. spotkanie robocze na temat problematyki kultowej w epoce brązu i we wczesnej epoce żelaza w Europie Środkowej i Południowej, ze szczególnym uwzględnieniem tej kwestii w odniesieniu do ugrupowań środkowoeuropejskich, m.in. zaś do kultury łużyckiej.

Powracając do omówionego powyżej sympozjum w Poczdamie, podkreślić należy jego sprawność organizacyjną oraz gościnność, z jaką spotkali się wszyscy zagraniczni jej uczestnicy. Prezentowane wystąpienia wydane zostaną w odrębnej publikacji (tzw. Protokollband) muzeum archeologicznego w Poczdamie.

Zbigniew Bukowski, Bogustaw Gediga

Ok. 113
14.V.85 / 85 Zp